

Др Вељко Влашковић, ванредни професор
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу
ORCID: 0000-0002-3908-3590

Изворни научни рад
УДК: 347.61/.64
DOI: <https://doi.org/10.46793/7623-154.371V>

О ОПСЕГУ ПРИМЕНЕ И ДОМЕТИМА НАЈБОЉЕГ ИНТЕРЕСА ДЕТЕТА*

Резиме

Чувена идеја најбољег интереса детета може се сагледати са три аспекта: концептуалног, квалитативног и квантитативног. Концептуални аспект заправо представља начин на који се идеја најбољег интереса детета пласира на терен права, па се у том смислу може говорити о најбољем интересу детета као принципу или правилу, премда Комитет УН за права детета има нешто другачије виђење концептуалног израза најбољег интереса детета. Квалитативни аспект односи се на проблем одређивања садржине најбољег интереса детета, док квантитативно исказивање значи одредити опсег примене, домаћај и значај најбољег интереса детета.

Круг лица који имају поштовати најбољи интерес детета најшири је могући, укључујући и родитеље и старатеље детета. Најбољи интерес детета индивидуалистички је принцип, окренут је ка сваком појединачном детету, без обзира на језичку формулацију општег принципа најбољег интереса детета из Конвенције УН о правима детета. Истовремено, овај принцип примењује се на све правне односе који укључују доношење одлука које су од посредног, али и непосредног значаја за дете. Према формулацији најбољег интереса детета као општег принципа, овај принцип треба тумачити и примењивати тако да има првенствени значај, узимајући у обзир и права и интерес других лица. Врхунски значај најбољем интересу детета даје се у области усвојења, чиме се оставља одређен простор за дикрецију органа надлежним за заснивање усвојења.

Кључне речи: најбољи интерес детета, квантитативни аспект, права детета, опсег примене, домаћај, значај.

* Рад је резултат научноистраживачког рада аутора у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2025. годину, који се финансира из средстава Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

1. Уводне напомене

Смисао правног стандарда најбољег интереса детета може се сагледати са три аспекта: концептуалног, квантитативног и квалитативног (садржинског). Концептуални аспект, у општим цртама, представља начин на који се идеја најбољег интереса детета поставља унутар правних граница. У том смислу, Комитет УН за права детета разликује три концептуална израза најбољег интереса детета. Према Комитету наведена идеја може имати обличје посебног права детета, правног принципа или процедуралне гаранције.¹ Међутим, према степену апстракције са којом се идеја најбољег интереса детета смешта у правне оквире, поменути правни стандард се може исказати као правни принцип или правно правило. Ово је нарочито важно имати на уму, с обзиром да ће од концептуалног аспекта најбољег интереса детета зависити и начин примене наведеног правног стандарда у конкретним ситуацијама.

Поред концептуалног, може се говорити и о квалитативном и квантитативном аспекту најбољег интереса детета. Сагледати најбољи интерес детета у квалитативном смислу значи одредити садржину овог принципа или изнаћи механизме за одређивање садржине најбољег интереса детета у сваком конкретном случају. Са друге стране, квантитативни аспект најбољег интереса детета означава опсег примене и домашај који се у конкретном правном поретку даје наведеној правној формулацији. При томе се издвајају три уже групе питања путем којих се може квантитативно вредновати најбољи интерес детета. Тако, домашај наведеног правног стандарда зависиће од круга лица која имају обавезу поштовати најбољи интерес детета, правних односа на које се примењује и које обухвата, као и значаја који се најбољем интересу детета даје наспрам других правних принципа и правила.

2. Правни субјекти који имају обавезу поштовати најбољи интерес детета

Како би се одредио круг лица, односно правних субјеката који су обавезни поштовати принцип најбољег интереса детета, нужно је вратити се на формулацију најбољег интереса детета као општег правног принципа из Конвенције УН о правима детета.² Тако, на основу поменуте формулације, круг лица која имају обавезу поштовати најбољи интерес детета обухвата јавне или

¹ Видети Општи коментар Комитета УН за права детета бр. 14. из 2013. године. Committee on the Rights of the Child, General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1.), para. 6. - CRC/C/GC/14.

² Конвенцију УН о правима детета - КПД, усвојена је од стране Генералне скупштине Уједињених нација резолуцијом 44/25 од 20. новембра 1989. године. UN General Assembly, *Convention on the Rights of the Child*, 20 November 1989, United Nations, Treaty Series, vol. 1577, стр. 3. Сл. лист СФРЈ – Међународни уговори, бр. 15/90 и Сл. лист СРЈ – Међународни уговори, бр. 4/96 и 2/97.

приватне установе социјалног старања, судове, управне органе и законодавна тела.³ На први поглед, творци Конвенције су обавезу поштовања најбољег интереса детета усмерили превасходно ка државним органима и институцијама. Ипак, у наизглед целовиту слику правних субјеката којима се налаже поштовање наведеног принципа уводе се и "приватне установе социјалног старања". Реч је првенствено о хранитељским породицама, односно установи хранитељства као начину збрињавања деце одговарајућег породичноправног статуса. Дакле, намера твораца Конвенције није била да се обавеза поштовања најбољег интереса детета наметне само државним, односно јавним органима или установама.⁴ Ипак, поменута формулација из КПД не даје јасан одговор у вези са кругом физичких лица дужних да поштују најбољи интерес детета. Овде се заправо ради о оним лицима чији се односи редовно одвијају унутар приватне сфере, често неподесне за уплитање државе са својим институцијама. Међутим, продор државе у приватни простор појединаца је и начинио од начела најбољег интереса детета оно што данас јесте. Прецизније речено, задирање државе у приватан домен родитеља као појединаца, изменио је представу о наведеном правном принципу. Кључни искорак у измени схватања и трансформацији појма најбољег интереса детета било је управо обавезивање родитеља детета да поштују принцип најбољег интереса детета у поступцима према сопственој деци. Ипак, на основу искључиво језичког тумачења формулације најбољег интереса детета као општег принципа из КПД, није могуће извући такав закључак. Због тога, може се јавити дилема на који начин из Конвенције произилази обавеза родитеља да се повинују поменутом принципу. До одговора се стиже методама историјског и систематског тумачења одредбе којом се начело најбољег интереса детета утврдило у КПД као општи правни принцип.

Ако се прати процес усвајања Конвенције, приметитиће се како су постојали често и врло удаљени ставови појединих предлагача око правних субјеката којима се треба наложити поштовање најбољег интереса детета.⁵ Тако се по својој свеобухватности истицао предлог Пољске према којем би принцип најбољег интереса детета био од врхунског значаја "у свим поступцима који се тичу деце, без обзира да ли их предузимају родитељи, старатељи, социјалне или државне институције и нарочито судови и административни органи".⁶ Међутим, представник САД сматрао је како се родитељи и старатељи детета не требају обавезивати на поштовање најбољег интереса детета. У том смислу,

³ Видети чл. 3. ст. 1. КПД.

⁴ Видети Alston, P., *The Best Interests Principle: Towards a Reconciliation of Culture and Human Rights*, International Journal of Law and Family, no. 8/ 1994, стр. 15.

⁵ Видети *исто*, стр. 14.

⁶ E/CN.4/L. 1575, para. 19. Detrick, S., Doek, J., Cantwell. N., *The United Nations Convention on the Rights of the Child - A Guide to the "Travaux Préparatoires"* (Detrick, S., ed.), Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht - Boston - London, 1992, стр. 132.

алтернативним предлогом које су поднеле САД, сугерисало се како наведени принцип треба применити "у свим службеним поступцима који се тичу деце, без обзира да ли их предузимају јавне или приватне установе за социјалну заштиту, судови или административни органи".⁷ На крају се морало доћи до компромиса, па су из текста Нацрта уклоњени "родитељи и старатељи детета", али се и одбацио предлог САД да се поступци у којима ће се примењивати "најбољи интерес детета" ограниче само на "службене".⁸ Коначно, непосредно пред усвајање КПД, листи субјеката који су обавезни поштовати најбољи интерес детета прикључена су и "законодавна тела".⁹ Увођењем законодавних тела на листу субјеката обавезних да поштују наведени принцип, у индивидуалистички концепт најбољег интереса детета унета је колективна димензија.

Из претходног излагања јасно је како су приликом усвајања КПД постојале су несугласице око тога треба ли се домаћај најбољег интереса детета ограничити само на државне, односно јавне органе и институције. Међутим, компромис између "пољске" и "америчке" струје заправо је оставио отворена врата за наметање обавезе поштовања најбољег интереса детета његовим родитељима, односно старатељима. Другим речима, како се поступци у којима се овај принцип примењује нису могли ограничити само на "службене", постало је јасно да се са списка лица дужних поштовати најбољи интерес детета тешко могу изоставити родитељи, односно старатељи детета.¹⁰ Потврду оваквог становишта пружа, како систематско тумачење општег начела најбољег интереса детета из КПД, тако и схватања Комитета за права детета, као надзорног органа за примену Конвенције.

Најпре, уколико се КПД посматра као целина, може се запазити како творци Конвенције посебно издвајају обавезу родитеља, односно законских старатеља да поштују најбољи интерес детета. Поменута обавеза се у КПД исказује у облику посебног правног принципа тако што се прописује како родитељи или законски старатељи детета имају превасходну одговорност за подизање и развој детета, при чему ће најбољи интерес детета бити њихова основна брига.¹¹ Недвосмислену обавезу родитеља, односно старатеља детета да поштују поменути принцип потврдио је и Комитет за права детета. Тако, у

⁷ E/CN.4/L. 1575, para 20. Видети Detrick, S., Doek, J., Cantwell. N., *нав. дело*, стр. 133.

⁸ E/CN.4/L. 1575, para 25. Видети Alston, P., *нав. чланак*, стр. 14.

⁹ E/CN.4/1989/48, para 117.

¹⁰ Alston, P., *нав. чланак*, стр. 15. Супротан став има енглески правник Мајкл Фримен (*Michael Freeman*) који, дајући превагу историјском тумачењу, сматра како се општи принцип најбољег интереса детета из КПД не односи на родитеље детета. Према Фримену, обавеза родитеља да поштују најбољи интерес детета се предевиђа посебним принципом из члана 18. ст. 1. КПД, који садржи слабију формулацију у односу на општи принцип из чл. 3. ст. 1. КПД. Видети Freeman, M., *Upholding the Dignity and Best Interests of Children: International Law and the Corporal Punishment of Children*, Law and Contemporary Problems, 2/2010, стр. 217.

¹¹ Чл. 18. ст. 1. КПД.

Општем коментару бр. 7. "О примени права деце у раном детињству", Комитет за права детета истиче како "било какво доношење одлука које се тиче старања над дететом, дечијег здравља, образовања и сл., мора узети у обзир начело најбољег интереса детета, укључујући одлуке од стране родитеља, професионалаца и других лица одговорних за децу".¹²

Може се закључити како се обавеза поштовања принципа најбољег интереса детета налаже најширем могућем кругу лица, без обзира да ли се њихове активности одвијају у приватној сфери појединаца или јавном домену. Међутим, постоји још једно лице, које претходно није поменуто, а које је такође дужно поштовати принцип најбољег интереса детета. Премда на први поглед делује противуречно, реч је о самом детету као правном субјекту. Наиме, дете је ималац низа права, од којих је једно од најзначајнијих право детета на мишљење. Кроз право на мишљење детета се исказује динамична компонента најбољег интереса детета, јер се детету омогућава активно учешће у доношењу одлука које га се тичу. Када ће дете стећи право на мишљење зависи од карактеристика сваког појединог детета, с обзиром да се стицање наведеног права везује за способност детета да формира своје мишљење.¹³ Међутим, поменуто право није неограничено. Тачније, право на мишљење детета се може ограничити управо позивањем на најбољи интерес детета.¹⁴ Ипак, однос између наведеног права детета и принципа најбољег интереса детета ни изблиза није тако једноставан. Док, са једне стране поменути принцип остварује лимитативну функцију према праву детета на мишљење, са друге стране, мишљење детета често представља елемент највишег ранга за одређивање садржине најбољег интереса детета.

Са кругом правних субјеката којима се налаже поштовање наведеног начела, у тесној вези је питање домена правних односа у којима се принцип најбољег интереса детета остварује. Због тога одговор на поменуто питање представља други корак у анализи квантитативног аспекта најбољег интереса детета.

3. Захват најбољег интереса детета у правне односе

С обзиром на круг лица која су у обавези поштовати најбољи интерес детета, јасно је како поменути принцип има свеобухватну примену кроз правне

¹² Општи коментар бр. 7. Комитета УН за права детета из 2005. године. Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 7 (2005) Implementing child rights in early childhood, para. 13 - CRC/C/GC/7/Rev. 1. Видети Hodgkin, R., Newell, P., *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, UNICEF - United Nations Publications, Geneva - New York, 2007, стр. 37.

¹³ "Државе - уговорнице обезбедиће детету које је способно формирати своје мишљење право на слободно изражавање мишљења у свим поступцима који се тичу детета..." Чл. 12. ст. 1. КПД.

¹⁴ Fortin, J., *Children's Rights and the Developing Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, стр. 40.

односе најразличитије природе. Енглески правник Џон Марфи (*John Murphy*) на сликовит начин каже да "ако се може уочити златна нит која повезује сва права и слободе у односима који се тичу деце, онда је то најбољи интерес детета."¹⁵ Дакле, одговор на питање хоће ли се принцип најбољег интереса детета простирати на конкретан правни однос не зависи од природе наведеног односа. Оно што је у том смислу важно јесте значај конкретног правног односа за дете као правног субјекта. Тако, принцип најбољег интереса детета стоји у најнепосреднијој вези са породичноправним односима, под чијим окриљем је и настао, али се индивидуализацијом детета као правног субјекта проширио на све правне односе у које дете ступа или у које ступају други поводом детета. Ипак, могу се уочити одређени проблеми у вези обима правних односа које најбољи интерес детета обухвата. Наиме, према КПД, најбољи интерес детета биће од првенственог значаја у свим поступцима који се тичу деце.¹⁶ У том смислу, аустралијски правник Алстон (*Alston*) примећује како се могу јавити две дилеме поводом спектра правних односа обухваћених правним стандардом најбољег интереса детета". Најпре, какво је значење израза "поступци" (*actions*) у контексту општег принципа најбољег интереса детета из КПД? Даље, још је неодређенији контекст у коме се поменути поступци посматрају, јер творци Конвенције наводе како ће се најбољи интерес детета остваривати у поступцима "који се тичу" (*concerning*) деце.¹⁷ Сходно томе, јавља се дилема који су све то поступци који би се тицали деце у смислу КПД?

Прво, израз "поступци" обухвата одговарајуће одлуке које поводом детета могу доносити правни субјекти који имају обавезу поштовати најбољи интерес детета. Наведене одлуке се могу састојати како из чињења, тако и од уздржавања, односно пропуштања да се предузме одређена радња.¹⁸ Другим речима, под лупом најбољег интереса детета налазе се како радње чињења, тако и поступци нечињења приликом доношења одлука које се тичу деце. Поменуте радње се могу предузимати како у приватном породичном окружењу, тако и у јавној сфери. На пример, у ситуацији када мајка која самостално врши родитељско право жели одвести дете у иностранство где намерава наставити живот, потребна је и сагласност другог родитеља детета. Поменути родитељ се може уздржати од давања било какве сагласности са одласком детета у другу државу, што представља радњу нечињења, која се такође вреднује кроз призму најбољег интереса детета. Са друге стране, држава може пропустити да предвиди одговарајуће пореске олакшице за производе намењене малој деци. У овом случају, ради се такође о нечињењу правног субјекта обавезног да

¹⁵ Murphy, J., *International dimensions in family law*, Manchester University Press, Manchester, 2005, стр. 257.

¹⁶ Чл. 3. ст. 1. КПД.

¹⁷ Alston, P., *нав. чланак*, стр. 14.

¹⁸ *Исто*, стр. 13; Van Bueren, G., *The International Law on the Rights of the Child*, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague - Boston - London, 1998, стр. 46.

поштује најбољи интерес детета, без обзира што је реч о одлуци коју доноси законодавно тело, односно Влада или надлежно министарство одређене државе. У оваквим ситуацијама, у фокусу поменутог принципа се не налази појединачно дете, већ деца као засебна категорија правних субјеката, на шта упућује сама природа радњи наведених органа које представљају опште правне акте. У прилог томе говори и формулација из КПД где се изричито наводи како се најбољи интерес детета примењује у свим поступцима који се тичу деце, а не детета као индивидуалног правног субјекта.¹⁹ Дакле, индивидуалистичка концепција најбољег интереса детета везује се за поступке који се тичу деце као колективитета, а не индивидуалног детета. Противуречност се јавила као неминовна последица да се дејство наведеног начела прошири на што већи опсег правних односа.²⁰ Ипак, наведена несагласност не значи одступање од индивидуалистичког концепта најбољег интереса детета, који свој смисао може добити једино применом на конкретни, појединачни случај који се тиче сваког детета засебно.

На претходно излагање надовезује се питање природе поступака у којима се принцип најбољег интереса примењује. Наиме, у КПД се наводи како ће најбољи интерес детета бити од првенственог значаја у свим поступцима "који се тичу деце". Неспорно је како се под наведене "поступке" могу подвести одлуке одговарајућих лица које се непосредно тичу детета. Међутим, постоји значајан број поступака који су за децу од посредног значаја, те се поставља питање примене принципа најбољег интереса детета у оваквим случајевима. Комитет за права детета нема дилему како се наведени принцип примењује и приликом доношења одлука које се посредно тичу деце. Поменути међународни орган у Општем коментару бр. 5 о "Општим мерама за примену Конвенције о правима детета" из 2003. године истиче како се од "сваког законодавног, управног или судског органа захтева да примени принцип најбољег интереса детета кроз систематско разматрање како њихове одлуке утичу или могу утицати на дечија права и интересе, на пример, постојећи или предложени закон или политика, односно управни акт или судска одлука, укључујући и оне које се не тичу директно деце, али на децу посредно утичу".²¹ Ако се анализира наведено тумачење Комитета за права детета, могу се разликовати две ситуације у којима се најбољи интерес детета примењује приликом доношења одлука које посредно утичу на децу. У првом случају, примену наведеног начела на поступке који се посредно тичу деце диктира природа одлука коју доносе одговарајући правни субјекти. У другој ситуацији,

¹⁹ Вид. чл. 3. ст. 1. КПД.

²⁰ Alston, P., *нав. чланак*, стр. 14.

²¹ Општи коментар бр. 5. Комитета УН за права детета из 2003. године. Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 5 (2003) General measures of implementation for the Convention on the Rights of the Child, para 12 - CRC/GC/2003/5. Hodgkin, R., Newell, P., *нав. дело*, стр. 37.

постоји више конкурентских интереса различите деце као индивидуалних правних субјеката, при чему одговарајући поступак на једно дете утиче непосредно, а на друго посредно.

Најпре, постоје одређени правни субјекти који су обавезни поштовати најбољи интерес детета, али је природа поступака који се пред њима одвијају таква да могу одлучивати само о интересима "деце" као посебне категорије лица, а не могу доносити одлуке које се везују за свако дете појединачно. На пример, одлуке законодавних тела доносе се у форми општих правних аката, те се не усмеравају ка детету у индивидуалном смислу. Из тог разлога, творци КПД нису могли употребити формулацију "поступци који се тичу детета", упркос индивидуалистичком карактеру принципа најбољег интереса детета који се на наведене поступке примењује. На овај начин, индивидуалистички концепт најбољег интереса детета није измењен, већ само прилагођен природи одлука коју могу доносити одређени правни субјекти. Из тог разлога, све одлуке које имају карактер општих правних аката имају посредан значај на дете као засебног правног субјекта, јер се односе на децу у генералном смислу. Сливовито речено, над одлукама наведених лица лебди најбољи интерес детета. Поменути принцип ће се реализовати тек када се одлуке наведених правних субјеката у форми закона, уредби, правилника и сл. примене и вежу за појединачно дете у сваком конкретном случају.

Дакле, одлуке законодавних тела, Владе, одређених министарстава и других органа које имају форму општих правних аката не могу другачије утицати на свако појединачно дете, осим посредно. Међутим, овде се јавља дилема може ли се говорити о некаквој колективистичкој концепцији најбољег интереса детета у светлу примене наведеног принципа на одлуке у форми општих правних аката? У том смислу, занимљиво је анализирати став Комитета за права детета из Општег коментара бр. 12. из 2009. године. У наведеном документу Комитет наводи како је најбољи интерес детета посвећен индивидуалним случајевима, али да се у ситуацијама када законодавна тела одлучују о најбољем интересу детета, поменути принцип мора ценити у смислу деце као групе.²² Међутим, како Комитет наглашава, "нема сумње да се најбољи интерес деце као дефинисане групе мора утврђивати онако како се процењује појединачни интерес".²³ Дакле, наведени орган није могао побећи од индивидуалистичке концепције најбољег интереса детета, премда поменути принцип настоји пренети на доношење колективних одлука које се тичу деце. Како би своју конструкцију учинио одрживом, Комитет за права детета посеже за фикцијом како законодавна тела требају примењивати принцип најбољег интереса детета као да пред собом имају индивидуално дете.²⁴ Наведена

²² Видети CRC/C/GC/12, пара. 72.

²³ Исто, пар. 73.

²⁴ У том циљу Комитет за права деце идеалистички сугерише како приликом доношења одлуке која се тиче великог броја деце надлежне институције, односно органи требају

конструкција не би била потребна ако би се пошло од чињенице како се правни субјекти морају прилагођавати најбољем интересу детета, уместо да се поменуто начело прилагођава одговарајућим правним субјектима. Сходно томе, то што се у КПД наводи како се најбољи интерес примењује у поступцима који се тичу "деце", не мора значити како се поменути принцип може процењивати и колективно, према деци као дефинисаној групи. Поменута формулација може одсликавати и језичко прилагођавање Конвенције чињеници како "законодавна тела" не могу доносити појединачне правне акте који би се тицали индивидуалног детета.

Међутим, иза наведеног тумачења Комитета за права детета крије се конкретан правнополитички циљ. Наиме, ставом да се принцип најбољег интереса детета може применити на децу као групу, настоји се обезбедити доношење закона којим би се одредили најопштији критеријуми за одређивање садржине најбољег интереса детета у индивидуалним случајевима.²⁵ Од законодавних тела која доносе опште правне акте, не може се очекивати да принцип најбољег интереса детета конкретизују до краја, јер се то може остварити само кроз појединачне одлуке надлежних судова, односно управних органа. Из тог разлога, наведеним ставом Комитета за права детета не урушава се индивидуалистички карактер принципа најбољег интереса детета, јер тако нешто није ни могуће. Одређивање најбољег интереса деце на нивоу друштвене групе корисно је и пожељно у том смислу што се на овај начин правним субјектима који примењују наведени принцип у конкретним случајевима дају драгоцене смернице. Садржина најбољег интереса детета може се одредити једино на индивидуалном нивоу, на основу свих околности случаја који се тичу појединачног детета. Због тога, још једном треба нагласити како се поменути принцип никада не може остварити у потпуности на нивоу одлука које имају облик општих правних аката. Примена принципа најбољег интереса детета на одлуке које доносе законодавна тела, није ништа друго него начин да се субјектима који истински примењују поменути принцип (судови, органи старатељства) пружи драгоцену полазиште и ослонац за доношење одлука. Из тог разлога, општи правни акти на које се примењује најбољи интерес детета, непосредно се тичу "деце", али је њихов утицај на „дете“ као индивидуалног субјекта посредан. Сходно томе, у поменутих ситуацијама могло би се говорити о примени "најбољег интереса деце", али не и о остваривању најбољег интереса детета, као принципу који се увек и

узети у обзир мишљење деце из неодређених група. *Видети исто*. Треба истаћи како мишљење деце различитих карактеристика, без обзира на њихов број, никада не може бити довољно да се изгради некакво репрезентативно мишљење детета као припадника друштвене групе или категорије.

²⁵ То је један од кључних разлога због чега се у Србији, а по препоруци Комитета за права детета, приступило изради Преднацрта Закона о правима детета. Вид. CRC/C/SRB/CO/01, пара. 7. О томе Вучковић Шаховић, Н., *Закон о правима детета*, Правни живот, бр. 10/2011, стр. 42 - 43.

неизоставно везује за појединачно дете и индивидуално породично и друштвено окружење.

Као што је већ речено, истинска примена најбољег интереса детета највише долази до изражаја кроз одлуке судова и надлежних управних органа, попут органа старатељства. Међутим, одлуке које поменути правни субјекти доносе такође могу посредно утицати на дете уколико се најбољи интерес детета примењује приликом доношења одлука које утичу на више деце као различитих индивидуа. При томе је конкретна одлука за једно дете од непосредног значаја, док на друго дете утиче посредно. Реч је о одлукама које имају карактер појединачних правних аката, те су стога у потпуности прилагођене конкретном детету и индивидуалистичком свету принципа најбољег интереса детета. На пример, надлежни орган треба одлучити о заснивању усвојења у случају када лица која су поднела захтев за усвојење имају своју биолошку децу. У наведеној ситуацији, доношење одлуке о усвојењу се непосредно тиче усвојеника, али има посредан значај и за биолошку децу усвојитеља. Сходно томе, надлежни орган треба проценити и да ли је заснивање усвојења у најбољем интересу природних потомака усвојитеља. Међутим, орган који доноси одлуку о усвојењу неће одвојено ценити најбољи интерес детета усвојеника и биолошке деце усвојитеља. С обзиром да одлука о усвојењу непосредно утиче на усвојеника, а посредно на биолошку децу усвојитеља, процена најбољег интереса биолошке деце представљаће један од елемената за одређивање садржине најбољег интереса усвојеника за заснивање усвојења. Дакле, у оваквим случајевима, најбољи интерес једног детета је уткан у одлуку о најбољем интересу која се непосредно односи на друго дете.

У претходном делу било је речи о правним односима на које се примењује принцип најбољег интереса детета. При томе, није било помена оних лица чије су одлуке за дете најзначајније, а то су родитељи детета. Разлог лежи у чињеници што су односи у које ступају родитељи и деца у највећем делу ванправног карактера. Велики број свакодневних одлука које родитељи доносе поводом своје деце нису руковођене правним нормама, већ субјективним осећањем родитељске љубави и пажње. Ипак, као што је указано, најбољи интерес детета је принцип који се примењује и на ове случајеве. Тако, постоји оборива претпоставка како су одлуке које родитељи доносе у најбољем интересу њиховог детета. Ипак, у случају нефункционисања или распада породице, односно напуштања детета, претпоставка како су одлуке родитеља у складу са најбољим интересом детета постаје неодржива. Тог тренутка поменуто начело избија у први план и постаје видљиво, добијајући правну садржину.

4. Домети принципа најбољег интереса детета

Одредити домете принципа најбољег интереса детета значи одговорити на питање како овај принцип утиче на права и интересе других правних субјеката.

Наиме, значај најбољег интереса детета не долази до изражаја у некаквом празном правном простору, већ кроз узајамну интеракцију детета са члановима своје породице и својом околином. Тако је индивидуализам једног детета у највећој мери последица посебности његове породице и ширег породичног окружења у коме конкретно дете одраста и развија се као личност. Због тога се домаћа индивидуалистичког принципа најбољег интереса детета мора сагледати кроз колективну димензију свеукупних односа који чине једну породицу, односно породични амбијент. Из тог разлога, значај најбољег интереса конкретног детета мора се посматрати у контексту интереса родитеља детета, осталих чланова породице, свих трећих лица, али и интереса другог појединачног детета.

Ипак, принцип најбољег интереса детета несумњиво даје предност интересу детета над интересима свих осталих учесника правних односа. Међутим, степен превласти наведеног начела није исти у свим правним односима, односно у свим правним системима. Тако се предност начела најбољег интереса детета може огледати у условном или безусловном, односно апсолутном првенству овог принципа. У том смислу, може се говорити о првенственом или врхунском значају најбољег интереса детета. У првом случају, интересу детета се даје условна или релативна предност над интересима осталих правних субјеката, док врхунски значај наведеног принципа означава безусловно подређивање интереса свих осталих правних субјеката интересима детета. Поменуто разликовање може имати далекусежне правне последице у смислу простора који се оставља другим правним субјектима како би остваривали сопствена права и интересе. Тако, уколико се усвоји концепција врхунског значаја принципа најбољег интереса детета, права и интереси родитеља ће се у односима који се тичу деце узимати у обзир само посредно.²⁶ Другим речима, права и интереси родитеља разматраће се у оној мери коју надлежни орган сматра нужном како би одредио садржину најбољег интереса детета у конкретном случају. Обрнуто, давање првенственог значаја интересу детета оставља простор и за интересе других правних субјеката.

Дакле, првенствени и врхунски значај принципа најбољег интереса детета представљају два различита оквира у којима се вреднује домаћа наведеног начела. Како би се разумела превласт коју интереси детета имају наспрам интереса осталих правних субјеката, неопходно је додатно разграничити првенствени од врхунског значаја начела најбољег интереса детета.

Као што је речено, унутар простора омеђеног правним односима првенство принципа најбољег интереса детета исказује се кроз два различита степена. У првом случају, превласт наведеног принципа је релативна, односно условна, те се најбољем интересу детета даје првенствени значај. Насупрот томе, поменутом начелу може се признати и апсолутна надмоћ у ситуацијама када се

²⁶ Видети Welstead. M., Edwards S., *Family Law*, Oxford University Press, Oxford, 2006, стр. 250.

најбољи интерес детета означава као принцип врхунског значаја. Као што ће се показати, устоличење најбољег интереса детета за апсолутног владара свих правних односа значи суочавање са тешким практичним, етичким и правним препрекама.

Формулација најбољег интереса детета као општег правног принципа, по правилу, нуди концепцију према којој се поменутом принципу даје првенствени значај. Најзначајнију такву формулацију садржи КПД, према којој ће "у свим поступцима који се тичу деце, без обзира да ли их предузимају јавне или приватне установе социјалног старања, судови, административни органи или законодавна тела, најбољи интерес детета бити од првенственог значаја (*primary consideration*)."²⁷ Дакле, најбољем интересу детета не даје се одлучујући, већ само првенствени значај, након што се узму у обзир и интереси осталих правних субјеката, а пре свих родитеља детета.²⁸ Тако се у КПД наводи како државе-уговорнице имају обавезу обезбедити детету заштиту и негу неопходну за његову добробит "узимајући у обзир права његових родитеља, законских старатеља, односно других појединаца који сnose одговорност за њега..."²⁹ Наведена формулација последица је ублажавања ставова о апсолутној превласти принципа најбољег интереса детета који су се могли чути на почетку процеса израде поменутог међународног уговора. Тако је пољска делегација предлагала да се најбољем интересу детета треба дати врхунски значај (*paramount consideration*), потпуно занемарујући интересе осталих правних субјеката.³⁰ Предлог Пољске је у толикој мери био фокусиран на дете да се сугерисало како државе-уговорнице Конвенције требају имати обавезу "обезбедити заштиту и негу детету коју његов статус захтева, узимајући у обзир различите фазе његовог развоја у породичном окружењу и друштвеним односима..."³¹

Као што се може уочити, права и интереси свих осталих лица се утапају се у интерес детета. Родитељи детета су невидљиви и апсолутно подређени најбољем интересу детета, заједно са осталим правним субјектима. У том смислу, предлог пољске делегације представља добру илустрацију разлике између најбољег интереса детета као врхунског правног принципа од случајева када се истоименом принципу даје првенствени значај. Тако, када се најбољи интерес детета одређује као принцип условног или релативног првенства, оставља се простор за уважавање права и интереса других правних субјеката. Међутим, када се за начело најбољег интереса детета веже врхунски значај,

²⁷ Чл. 3. ст. 1. КПД.

²⁸ Видети Freeman, M., *A Commentary on the United Nations Convention on the Right of the Child: Article 3. The Best Interests of the Child*, Martinus Nijhoff Publications, Leiden, 2007, стр. 5.

²⁹ Чл. 3. ст. 2. КПД.

³⁰ E/CN.4/L.1575, para. 1. Видети Detrick, S., Doek, J., Cantwell. N., *нав. дело*, стр. 132.

³¹ E/CN.4/L.1575, para. 2. Detrick, S., Doek, J., Cantwell. N., *нав. дело*, стр. 133.

интереси других лица постају предмет процене дискреционе власти надлежних органа.³² Другим речима, примена правног стандарда најбољег интереса детета постаје "неутрална", у смислу независности од права и интереса родитеља детета и осталих правних субјеката.³³

Ипак, предлог Пољске није могао угледати светлост дана у коначном тексту КПД. Аустралијска делегација одмах се успротивила предлогу према којем приликом примене најбољег интереса детета није било места за "права и одговорности родитеља детета".³⁴ На крају се закључило како је значај који пољски предлог даје интересима детета "исувише широк",³⁵ тако да "интерес детета треба бити од првенственог значаја у свим поступцима који се тичу деце, али уз безусловно првенство, односно врхунски значај у сваком конкретном случају, јер друга лица могу имати једнаке или чак претежније правне интересе у одређеним случајевима".³⁶ Као пример, поменути су случајеви хитних медицинских интервенција приликом рођења детета.³⁷

Међутим, принцип најбољег интереса детета може и у другим ситуацијама бити потиснут на рачун интереса других лица.³⁸ У литератури се као пример наводе одређене мере које је нужно предузети против малолетних преступника у циљу одговарајуће заштите друштва.³⁹ Ипак, није могуће генерализовати, односно *a priori* одредити све ситуације у којима ће интереси других правних субјеката однети превагу над најбољим интересом детета. Индивидуалистички концепт људских права и принципа најбољег интереса детета налаже засебан приступ сваком појединачном случају у којем се одмерава интерес детета наспрам интереса других лица. Оно што је извесно јесте да концепт најбољег интереса детета као принципа првенственог значаја оставља простор у коме се могу препознати и засебни интереси других правних субјеката, а не само интерес детета.⁴⁰ Поменута концепција посебно долази до изражаја приликом

³² Mnookin, R., *Child-custody Adjudication: Judicial Functions in the Face of Indeterminacy*, Law and Contemporary Problems, no. 3/ 1975, стр. 233.

³³ Видети *исто*, стр. 235. У том смислу Diduck, A., Kaganas, F., *Family Law, Gender and the State: Text, Cases and Materials*, Hart Publishing, Oxford - Portland, 2006, стр. 305.

³⁴ E/CN.4/L.1575, para. 21. Видети Detrick, S., Doek, J., Cantwell. N., *нав. дело*, стр. 133.

³⁵ E/CN.4/L.1575, para. 23. Видети *исто*.

³⁶ E/CN.4/L.1575, para. 24. Видети *исто*.

³⁷ *Исто*.

³⁸ Freeman. M., *нав. дело*, стр. 5

³⁹ *Исто*.

⁴⁰ На такав закључак упућује и језичко тумачење формулације најбољег интереса детета на енглеском језику као општег правног принципа из КПД. Наиме, творци Конвенције су употребили неодређени члан "a" испред израза "*primary consideration*", уместо одређеног члана "*the*", којим би се значење наведеног израза појачало. Видети Alston, P., стр. 12. Међутим, важно је истаћи како се у преводу на српски језик наведена разлика не може осетити.

остваривања права на поштовање породичног живота из Европске Конвенције за заштиту људских права и основних слобода.⁴¹

Међутим, КПД садржи и знатно снажнију формулацију најбољег интереса детета која обухвата одређене правне односе који се тичу деце. Тако се поменути међународним уговором наводи како ће "државе-уговорнице које признају и/или допуштају систем усвојења обезбедити да најбољи интерес детета буде од врхунског значаја (*paramount consideration*)."⁴² Снагу наведене формулације посебно појачава израз "*shall ensure*" ("обезбедиће"), којим се исказује заповедни начин.⁴³ Тако се приликом заснивања усвојења интересу детета даје апсолутно првенство у односу на интересе биолошких родитеља, будућих усвојитеља, органа надлежних за заснивање усвојења, па чак и саме заинтересоване државе.⁴⁴ Поменута концепција је у највећој мери свој израз нашла и у националним законодавствима држава-уговорница.⁴⁵

Творци КПД су се, приликом формулисања начела најбољег интереса детета у области усвојења очигледно повели за специфичном правном ситуацијом у којој се дете налази, односно потребом дугорочног и трајнијег збрињавања детета. Међутим, треба истаћи како уздизање најбољег интереса детета у принцип врхунског значаја производи још једну значајну правну последицу. Наиме, апсолутна превласт наведеног принципа истовремено значи и да се једино интерес детета узима у обзир приликом доношења одлуке која се тиче детета. Другим речима, не само да ће у наведеним ситуацијама принцип најбољег интереса детета бити врхунског, већ и јединог значаја.⁴⁶

⁴¹ Европска Конвенција за заштиту људских права и основних слобода је донета под окриљем Савета Европе у Риму 4. новембра 1950. Године - ЕКЉП. Наша држава је ратификовала Конвенцију 2003. године. Видети Сл. лист СЦГ - Међународни уговори, бр. 9/2003 - ЕКЉП.

⁴² Чл. 21. ст. 1. КПД.

⁴³ Vité, S., Boéchat, H., *A Commentary on the United Nations Convention on the Right of the Child: Article 21: Adoption*, Martinus Nijhoff Publications, Leiden, 2008, стр. 24.

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ У том смислу, вид. чл. 1741. ст. 1. тач. 1. Немачког грађанског законика; чл. 2. Закона о усвојењу Норвешке; чл. 180а ст. 1. Грађанског законика Аустрије; чл. 176. ст. 1. Грађанског законика Шпаније. Домаћи Породични закон, Сл. гласник РС, бр. 18/2005, 72/2011 - др. закон и 6/2015 - ПЗ, такође следи концепцију врхунског значаја најбољег интереса детета у области усвојења. Видети чл. 89. ПЗ. Апсолутно првенство интересу детета приликом заснивања усвојења даје и Европска Конвенција о усвојењу, донета 27. новембра 2008. године под окриљем Савета Европе - ЕКУ. Видети последњи пасус преамбуле Европске Конвенције о усвојењу, као и чл. 4. ст. 1. поменуте Конвенције. Наша земља је 18. јуна 2009. године потписала, али још увек није ратификовала ЕКУ. Видети <http://www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=202&CM=8&DF=18/09/2012&CL=ENG>, 18. 10. 2025.

⁴⁶ О томе Bainham, A., *Is Anything Now Left of Parental Rights?*, Responsible Parents & Parental Responsibility" (Probert, R., Gilmore, S., Herring, J., eds.), Hart Publishing, Oxford - Portland, 2009, стр. 24.

Уколико се наведена карактеристика најбољег интереса детета као принципа безусловног првенства пренесе на терен усвојења, јављају се одређене недоумице. Наиме, очигледно је да засебан интерес детета није једини који се треба остварити приликом заснивања усвојења.⁴⁷ На пример, правило према којем дете може усвојити и појединац више одражава интерес будућег усвојитеља.⁴⁸ Такође, правилу којим се захтева одређен узраст или разлика у годинама између усвојитеља и усвојеника штити се како интерес детета, тако и интерес могућих усвојитеља.⁴⁹ Међутим, наведени услови јесу нужни, али нису довољни како би се усвојење у конкретном случају засновало. У том смислу, завршни и кључни корак у процесу заснивања усвојења представља дискрециона процена надлежног органа да ли је одлука о усвојењу у најбољем интересу детета. На тај начин, сви остали услови за заснивање усвојења сужавају, али не елиминишу обим дискреционог права органа који доноси одлуку о усвојењу. Одлична илустрација неспутане моћи најбољег интереса детета као принципа врхунског значаја у области усвојења може се наћи у Породичном закону Руске Федерације.⁵⁰ Тако се наведеним Законом прописује како се неће дозволити усвојење брата и сестре од стране различитих лица, осим у случајевима када је то у интересу деце.⁵¹ Поменуто правило представља још једну потврду како врхунски значај интереса детета омогућава дискрециони простор у којем наведени принцип суверено влада над интересима осталих лица. У наведеном примеру из руског законодавства уочава се опасност да се најбољи интерес детета као принцип врхунског значаја отуђи чак и од оних правних субјеката за које се непосредно везује, а то су деца.

Међутим, у националним законодавствима врхунски значај интересу детета се не даје само приликом заснивања усвојења, као што би сугерисала КПД. Тако се одређене државе-уговорнице одлучују за примену поменуте концепције и у домену других правних односа, од којих је за породично право најзначајнија област вршења родитељског права. Давање безусловног и апсолутног првенства принципу најбољег интереса детета у неким државама, као што је Енглеска, има посебно дугу традицију.⁵² Настао као израз тежњи да се и мајкама омогући равноправно учешће у вршењу родитељског права, принцип врхунског значаја интереса детета (*paramountcy principle*) данас у

⁴⁷ Исто, стр. 23.

⁴⁸ Поменуто правило је у нашем породичном праву формулисано као изузетак. Вид. чл. 101. ст. 3. ПЗ.

⁴⁹ На пример, према општем правилу домаћег права разлика у годинама између усвојитеља и усвојеника не може бити мања од 18 нити већа од 45 година. Чл. 99. ст. 1. ПЗ.

⁵⁰ Породични закон Руске Федерације донет је 29. новембра 1995. године.

⁵¹ Чл. 124. ст. 3. Породичног закона Руске Федерације из 1995. године.

⁵² Врхунски значај добробити детета у односима који се тичу вршења родитељског права даје још Закон о старању над децом из 1925. године (Guardianship Act). Видети Cretney, S., *Family Law in the Twentieth Century: A History*, Oxford University Press, Oxford - New York, 2005, стр. 571.

енглеском праву више не служи наведеној сврси.⁵³ У ситуацији када су и жене једнако легитимисане као титулари људских права, врхунски значај интереса детета може ограничавати њихова права на исти начин као и права мушкараца, односно очева. Врхунски интерес детета је тако себи обезбедио јединствену позицију, односно привилегију да буде мера и оквир тумачења права свих осталих лица, укључујући и родитеље детета.

Стопама енглеског законодавца пошле су и поједине друге државе, уздижући принцип најбољег интереса детета до ранга неприкосновеног правног начела.⁵⁴ Том кругу се прикључила и Србија, у којој се врхунски значај интересу детета чак формулише као општи правни принцип.⁵⁵

Давање супериорног значаја интересу детета може изазвати проблеме на пољу остваривања и заштите људских права. У томе заправо лежи главни узрок разлика између концепције према којој се интересу детета даје безусловно првенство и случајева када ће интерес детета имати првенствени значај. Због тога наведеном питању ваља поклонити посебну пажњу. Наиме, концепт према којем се интересу детета даје врхунски значај у свим односима који се детета тичу одговара утилитаристичкој философији скројеној у име детета. Сходно мерилима утилитаризма, приликом доношења конкретне одлуке мора се водити рачуна о исходу који ће донети највише користи.⁵⁶ При томе се одређени, мање вредни интереси, морају жртвовати за рачун општег добра, односно најкориснијег интереса. У том смислу, најбољи интерес детета као принцип врхунског значаја проглашава се општим добром, чиме се омогућава држави интервенисати у породичне односе како би се наведени принцип заштитио. На тај начин, концепција према којој се интересу детета даје врхунски значај потискује права и интересе осталих лица у други план.⁵⁷ Том приликом, није од значаја што поменута лица, укључујући и родитеље детета, могу бити имаоци одређених људских права. Истовремено, на овај начин се могу ограничавати и права самог детета, као посебна категорија људских права. Из тог разлога, судска пракса често тражи начине да "прокријумчари" интересе

⁵³ Видети Eekelaar, J., *Family Law and Personal Life*, Oxford University Press, Oxford - New York 2006, стр. 140 - 141.

⁵⁴ На пример, Финска, Ирска, Норвешка, Италија, Литванија. Видети Boele - Woelki, K. et al., *Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities*, Intersentia, Antwerpen - Oxford, 2007, стр. 37.

⁵⁵ Видети чл. 6. ст. 1. ПЗ и у том смислу Ковачек Станић, Г., *Autonomy of the child in contemporary family law*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 3/2010, стр. 144.

⁵⁶ У том смислу Choudhry, S., Herring, J., *European Human Rights and Family Law*, Hart Publishing, Oxford - Portland, 2010, стр. 103.

⁵⁷ Choudhry, S., *Clashing Rights and Welfare: A Return to a Rights Discourse in Family Law in UK?*, What is Right for Children: The Competing Paradigms of Religion and Human Rights (Fineman, M., Worthington, K., eds.), Ashgate Publishing Company, Burlington, USA, 2009, стр. 270.

других лица унутар концепције према којој интересу детета следује апсолутно првенство.⁵⁸

Са друге стране, најбољи интерес детета као принцип првенственог значаја нуди умеренији приступ у коме има места и за права и интересе других лица. Уравнотеженији приступ је посебно потребан када се ради о људским правима, с обзиром да се наведеним правима "штите појединци од последица неспутаних тежњи за остваривањем колективних циљева или заштитом општих добара".⁵⁹ Давањем првенственог значаја интересу детета може се избећи сукоб између људских права и утилитаристичке концепције најбољег интереса детета. Тако, условно првенство интереса детета не значи како ће наведени интерес увек надвладати права других лица. У том смислу, најбољем интересу детета поклониће се посебна пажња, али тек након што се узму у обзир интереси свих учесника конкретног правног односа на једнаким основама.⁶⁰ Другим речима, примена најбољег интереса детета као принципа првенственог значаја подразумева настојање да се постигне одређена равнотежа између интереса свих заинтересованих лица, односно ималаца људских права.⁶¹ Уколико се наведена равнотежа не може остварити, предност се даје интересу детета.

*Veljko Vlašković, Ph.D., Associate Professor
Faculty of Law, University of Kragujevac*

ON THE SCOPE OF APPLICATION AND REACH OF THE BEST INTERESTS OF THE CHILD

Summary

The widely recognised concept of the child's best interests may be examined through three dimensions: conceptual, qualitative, and quantitative. The conceptual dimension concerns the manner in which the idea of the child's best interests is

⁵⁸ Најчешће се права и интереси других лица остварују тако што се најбољи интерес детета тумачи у корист индивидуалних интереса одређених правних субјеката, а пре свих родитеља детета. О томе детаљно: Herring, J., *The Welfare Principle and the Rights of Parents*, What is a Parent?: A Socio-Legal Analysis (S. Day Scatler, A. Bainham, M. Richards, eds.), Hart Publishing, Oxford - Portland, 1999, стр. 95.

⁵⁹ Harel, A., *Theories of Rights*, Blackwell Guide to the Philosophy of Law and Legal Theory (Golding, M., Edmundson, W., eds.), Blackwell Publishing, Oxford, 2005, стр. 191.

⁶⁰ Choudhry, S., *нав. чланак*, стр. 282.

⁶¹ У том смислу Choudhry, S., Herring, J., стр. 110; Choudhry, S., *нав. чланак*, стр. 273.

embedded within the legal framework. In this regard, it may be approached either as a principle or as a rule, although the UN Committee on the Rights of the Child adopts a somewhat different understanding of the conceptual formulation of this notion. The qualitative dimension pertains to the challenge of determining the substantive content of the child's best interest, whereas the quantitative dimension involves determining its scope of application, reach, and normative weight.

The category of persons obligated to respect the child's best interests is as broad as possible, encompassing parents, legal guardians, and all others whose decisions affect the child. The principle of the child's best interests is fundamentally individualistic; it is directed toward each specific child, notwithstanding the general phrasing of the principle in the UN Convention on the Rights of the Child. Simultaneously, the principle applies to all legal relationships involving decisions of both direct and indirect relevance to the child.

As a general principle, the child's best interest is to be interpreted and applied in a manner that accords it primary importance, while also considering the rights and interests of other persons. The principle attains paramount importance in the field of adoption, where a certain degree of discretion is left to the authorities responsible for establishing adoptive relationships.

Key words: *the best interests of the child, quantitative aspect, child rights, scope of application, reach, significance.*

Литература

- Alston, P., *The Best Interests Principle: Towards a Reconciliation of Culture and Human Rights*, International Journal of Law and Family, no. 8/ 1994.
- Bainham, A., *Is Anything Now Left of Parental Rights?*, Responsible Parents & Parental Responsibility" (Probert, R., Gilmore, S., Herring, J., eds.), Hart Publishing, Oxford - Portland 2009.
- Boele - Woelki, K. *et al.*, *Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities*, Intersentia, Antwerpen - Oxford, 2007.
- Van Bueren, G., *The International Law on the Rights of the Child*, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague - Boston - London, 1998.
- Vité, S., Boéchat, H., *A Commentary on the United Nations Convention on the Right of the Child: Article 21: Adoption*, Martinus Nijhoff Publications, Leiden, 2008.
- Вучковић Шаховић, Н., *Закон о правима детета*, Правни живот, бр. 10/2011.
- Detrick, S., Doek, J., Cantwell, N., *The United Nations Convention on the Rights of the Child - A Guide to the "Travaux Préparatoires"* (Detrick, S., ed.), Martinus Nijhoff Publishers, Dodrecht - Boston - London 1992.
- Diduck, A., Kaganas, F., *Family Law, Gender and the State: Text, Cases and Materials*, Hart Publishing, Oxford - Portland 2006.

- Eekelaar, J., *Family Law and Personal Life*, Oxford University Press, Oxford - New York 2006.
- Ковачек Станић, Г., *Autonomy of the child in contemporary family law*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 3/ 2010.
- Cretney, S., *Family Law in the Twentieth Century: A History*, Oxford University Press, Oxford - New York 2005.
- Mnookin, R., *Child-custody Adjudication: Judicial Functions in the Face of Indeterminacy*, Law and Contemporary Problems, 3/ 1975.
- Murphy, J., *International dimensions in family law*, Manchester University Press, Manchester, 2005.
- Fortin, J., *Children's Rights and the Developing Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.
- Freeman, M., *Upholding the Dignity and Best Interests of Children: International Law and the Corporal Punishment of Children*, Law and Contemporary Problems, no. 2/2010.
- Freeman, M., *A Commentary on the United Nations Convention on the Right of the Child: Article 3. The Best Interests of the Child*", Martinus Nijhoff Publications, Leiden, 2007.
- Harel, A., *Theories of Rights*, Blackwell Guide to the Philosophy of Law and Legal Theory (Golding, M., Edmundson, W., eds.), Blackwell Publishing, Oxford, 2005.
- Herring, J., *The Welfare Principle and the Rights of Parents*, What is a Parent?: A Socio-Legal Analysis (S. Day Scatler, A. Bainham, M. Richards, eds.), Hart Publishing, Oxford - Portland, 1999.
- Hodgkin, R., Newell, P., *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, UNICEF - United Nations Publications, Geneva - New York, 2007.
- Choudhry, S., *Clashing Rights and Welfare: A Return to a Rights Discourse in Family Law in UK?*, What is Right for Children: The Competing Paradigms of Religion and Human Rights (Fineman, M., Worthington, K., eds.), Ashgate Publishing Company, Burlington, USA, 2009.
- Choudhry, S., Herring, J., *European Human Rights and Family Law*, Hart Publishing, Oxford - Portland, 2010.
- Welstead. M., Edwards S., *Family Law*, Oxford University Press, Oxford, 2006.